

motilo, da se na povratku patetično, „na kolenih“ opravičuje, ker se že prvič ni priklonil pred umetnino do tal. In vendar je medtem že gledal francoske katedrale. Kölnska je bila dozidana šele v devetnajstem stoletju, ne več po prvotnih načrtih. Danes je prostor naokoli tako utesnjen, da oko ne more objeti višine. Suhoparni akademski duh je poskušal ustvariti analizo gotske vertikale. Nemški umetnostni zgodovinarji hvalijo na njej, da se v pretehtani in strogi stilni skladnosti ne javljajo niti sence kakih slučajnostnih domislekov. Besede, ki ne povedo ničesar. Preobložena zunanost pogreša tajne harmonije, ki bi človeka prevzela. V zračni notranjosti se duh ne more zbrati, fantazija ne zaživi v čaru svete tišine. Žarka svetloba lije v nemelodični prostor, kjer ni koticčka, kamor bi se duša zatekla pred vnanjim šumom ter se zamaknila v molitvi. Tako daleč je do neba in do oltarja, da bi človek lahko zašel v marmornatem gozdu in izgrešil pot do Boga. Ko sem jo zapuščal z neutešenimi čuvstvi, sem se ozrl izpred oltarja, od desne strani na slopovje. Gole stene so izginile za belim stebrovjem, ki se je strnilo v podobo mogočnih serafitskih orgel. Zdelo se mi je, da vsak hip zadoni slavilna pesem. Toda te orgle so le še abstrakcija tiste arhitekture, ki je v najdrznejšem zanosu povelečala idejo Njegove vse-mogočnosti.

Na stopnicah, kjer je nekoč počival slovenski romar, utrujen in prevzet, so se mi rodile čudne misli. Moderne podobe v St. Mechtenu in v sv. Apostolih me tako kakor vznesena idejnost pozne gotike niso mogle uveriti, da bi morali biti mojstri verni katoliki. Prepričan pa sem, da so bili graditelji prvih romanskih in gotskih katedral, ki so se pričele dvigati v dobi kolektivnega svetovnega nazora, bogaboječi verniki. Očitni znaki pa pričajo, da poskuša v današnjih dneh, ko zmaguje novi kolektivistični nazor, moderna katoliška akcija združiti duhove v novem katoliškem univerzalizmu, v občestvu vseh, ki v idealističnem hrepenenju streme k lepoti in resnici.

(Dalje prihodnjič.)

ŽIVLJENJE V ZATONU

M I Š K O K R A N J E C

Po vsej ravnini držita dve prostrani cesti in se naposled združita v eno, kjer se svet stisne. Ravni, prašni med zelenimi polji. Brzozjavni drogovi gredo zvesto z njima, kantoni s številkami, drevje na obeh straneh, ključene loške hruške in jabolane, ki rode trpek sad; murve in črešnje, ki se zanje brigajo edino otroci in škorci. Na obe strani pa so polja,

njive in travniki, vmes gozdovi, pa vse razdeljeno in urejeno, kolci, ki jih delijo, ravni, kakor cesta, poljske poti. In daleč od ceste so pomaknjene vasi, kmečke hiše, majhne in tesne, kakor bi jih bilo sram kazati svojo skromnost svetu. Po cestah so vendar nekdanj drdrale kočije, vozniki v livrejah so sedeli spredaj. Zato ob cestah ni bilo vasi, ni bilo ljudi, kmetov. Ob cestah stoji samo tu pa tam grad, v velikem parku, jagnedi tvorijo drevored. Življenje gradov je bilo vse drugačno nekoč. Ali danes stojijo samo kot spomin na nekdanjo slavo in lepoto. Danes ni več tistega življenja in po cestah ne drdrajo kočije; avtomobili dvigujejo prah, vozniki dremljejo na kolah. Življenje se je odmaknilo daleč in se ne prikaže več. Če pa že pride, pride tiho. In kmet se ne odkrije spoštljivo, temveč gleda radovedno, kakor spomin na nekdanje dni.

Tisto življenje je šlo mimo, ali pa se je odmaknilo svetu in v sanjah na lepše čase umira. Živi tiho, brez hrupa, samo z enim edinim nasmehom, z ironijo na ustnih, ki pa se vendar nihče ne zmeni zanjo. Je kakor grenka jagoda, ki nihče ne seže po njej. Tako bo odpadla na zemljo.

Odmaknilo se je tisto življenje svetu, v samoto, in čaka. Čaka —; vstajenja? Težko; čaka prej tihe smrti in tihega sožalja.

Srečal sem se z njim pred letom. Vroč poletje je bilo in sem lovil ribe. Rib je polno v raznih rokavih Mure, v strugah, ki so ostale od nekdanj. Ostriži, lini, ščuke, klenci; največ je pač androg, ki tudi rade primejo za trnek. Seveda so vse vode v najemu in jih lahko loviš le skrivaj sede v grmovju. Pa poleti itak ni nikogar, da bi te preganjal. S kmeti, ki so imeli najemnino teh strug, sem se pač dogovoril, da sem smel svobodno loviti. Nisem se pa dogovoril z ondotnim gozdarjem, po čigar gozdu je tudi nekaj teh zaostalih strug. In zato je razumljivo, da sva se začudeno spogledala, ko sva se srečala. Kot gozdar se je obnašal zelo oblastno in me je celo po imenu povprašal, a sem se mu lepo zlagal, da ne bo nikakega spora. Zdi se mi, da je že tedaj posumil, da mu nisem povedal resnice, vendar ni rekel ničesar.

„To je vendar grofovski ribnik“, je dejal, pa se je motil, če je mislil, da imam kako spoštovanje pred to besedo, ki danes niti kmetom ni več posebno sveta.

Ko pa me je našel drugikrat med grmovjem, se je malce z zaničevanjem ustavil pri meni.

„Zadnjič ste mi lagali“, je dejal.

Ni me presenetil, zakaj odgovoril sem mu povsem ravnodušno:

„Da —.“

Nekaj časa je pomolčal, šele potem je rekel:

„Zakaj ste lagali?“

Zdaj pa se mi ni zdelo, da bi odgovarjal. Razumel je.

„In ste mislili, da vam verjamem?“

„Ne —.“ Povedal sem mu, da je včasih preveč oblasten in takim ljudem vedno tako odgovarjam. Pa on tedaj ni mislil na to, kakor da ne bi bil slišal, temveč mi je povedal, da me zdaj pozna. Povprašal je pri kmetih po meni. Govorili so pred nedavnim v družbi o meni in me tudi nihče ni poznal, razen neke učiteljice, ki se je peljala z mano v vlaku, ko je šla v službo v te kraje. Ni vedela, da sem tu doma in je jokala vpričo mene, češ, v kakšne kraje jo pošiljajo in med kakšne ljudi. — Želijo, da bi jih v nedeljo obiskal in me bo predstavil vsej družbi. Je solidna družba in inteligentni ljudje.

Tudi svoji gospej mami je pravil o meni in se je zelo zanimala zame. Želi, da bi tudi njo obiskal, kadar pridem. Ona sicer ne zahaja v družbo, vendar se za vse zelo zanima.

Pa mene ni niti malo zanimalo in mikalo, da bi jih obiskoval in sem se celo ogibal, da bi se srečal z njimi. Rajši sem ribaril ob vodah, daleč od sveta, kjer so samo vodne ptice včasih kričale.

Česar pa sam nisem hotel, je napravil slučaj.

Ko sem vročega poletnega dne zašel daleč za gozd, prav v divji kraj, kamor redko zanese pot človeka, se je za mano močno zaoblačilo, česar v gostem gozdu nisem opazil, dokler ni oddaleč začelo votlo grmeti. Kljub temu nisem šel, ko bi še lahko pobegnil v kakšno mlinarsko kočo, ki jih je pol ure od tam mnogo. — Nekaj čudovitega je v takih trenutkih v naravi. Kako uro pred nevihto. Solnce, ki je visoko na nebu, žge, da trava gori pod njim. Ptice ni slišati; vse, kakor bi umrlo. Samo včasih morda krik preplašene živali, če se jastreb spusti izpod neba nenadoma nanjo. Voda je nekam mirna in temno sinja. Samo ribe skačejo nad površje za mušicami, divje kokoškice se kličejo in v trstju poje trsteni vrabec. V vsem pa je vendar neki čuden pokoj, in je v njem skoraj nekoliko groze. Drevje miruje, samo listje jagedov se še obrača slabotno in pojemajoče. In morda kje daleč po cesti ropotajo kola, leno in mrtvo.

In preden sem se odločil, ali bi šel k mlinom ali bi ostal, se je narava zganila, vrhovi dreves so se nagnili, lastovice je zanašalo po zraku, daleč zadaj je šumel gozd zamolklo in strahotno je ječalo drevje. Naposled sem vendar moral iskati zavetja. In drugam ni kazalo kakor v gozdarjevo hišo, komaj deset minut oddaljeno. Prve kaplje so padale in udarjale po listju, dočim je na tla redko katera padla.

Sredi loga stoji nizek, prostran dom, na eni strani ves porasel z bršljanom. Mimo vodi cesta, ki se tostran prekine v gozdu, onstran pa se spoji z glavno. Drevje raste prav do plota in poleti se stezajo preko njega hmelj, slak in koprive. Sèm redkokdaj solnce posije, komaj v poletnih popoldnevih, ko se dvigne nad drevje. Pa še tedaj je tu prijeten hlad. Tudi vetrov ni tu, samo šumljanje dreves. Sicer pa je tu vedno tajinstven pokoj, prepleten samo s petjem ptic. Redkokdaj priropotajo mimo kola; ta ropot odmira po malem med drevjem. Pozimi se oglašajo ves dan udarci sekir, ko kmetje sekajo drva; debela padajo s truščem. Vsako zimo gre to po gozdu naprej in morda se v sto letih enkrat približa hiši, pa gre dalje. Drugo leto že rase mlado drevje. — Poletja so skoraj romantična, prepletena s pesmijo ptic od vseh strani. Tu je varen dom. Na jesen pa se umaknejo na jug in pozimi je v tej tihoti skoraj nekoliko groze. Drevje poka, suhe veje se lomijo pod snegom in padajo. Detlji kljuvajo po deblih. Včasih se kje zbudi kak klic in preseka samoto, nato pa zamre med drevjem. Ob mrzlih dneh zamuka kje jelen, ki je zašel sem z Madžarskega, kakor bi iskal družbe. Potem zalaja pes, ko ga prebudi ta krik. Lisice čakajo blizu domov noči in se kradejo okoli kurnikov. — Vse večere pa prihaja sèm samo šumenje Mure. Ob tihih večerih je kot pesem, ki pa vendar ne veš, kaj pripoveduje. V januarju zamrzne in je vse večere tiho, dokler se proti koncu februarja ne pretrga led, ki se rine po strugi z grozotnim škripanjem in pokanjem. Pa to je tedaj, ko prvi jug potegne in je prvo solnce.

Sèm sem torej zašel, da bi vedril in počakal, da preneha dež. Do doma je daleč in ni vmes nikjer niti hiše niti gozda, če bi dež ne prenehal. Psa sta ležala na postenju in sta komaj dvignila glavi, ko sem prišel. Sedel sem na klop ob steni, ki je bila narejena za težake, in gledal oblake, ki jih je veter nosil od zapada proti jugu. Drevje se je upogibalo in listje je šumelo, po gozdu je bučal vihar, nato pa se je vлил dež. Po dvorišču se je pretakala umazana voda, kure so bežale na skedenj izpod kukurčnjakov, kjer je bilo le zasilno zavetje. Dasi se je silovito bliskalo in so udarjale strele, je v hlevu kljub temu včasih zakričal hlapec nad živino. Naš kmet se seveda ob takih prilikah pobožno križa in gleda po polju, ali morda ne pada toča, ali ne meče veter bilja po tleh.

Dekla, ki je prišla iz kuhinje in brundala pesem, se je komaj ozrla po meni. Tu so pač često vedrili ljudje, kmetje iz vasi in drugi, ki jih je zalotila nevihta, ne da bi jih kdo kaj vprašal. In bilo mi je prav, da se tudi zame ni nihče brigal. Gledal sem po prostranem dvorišču, kjer se je nabirala deževnica. Vse je ležalo razmetano. Težaki, ki so prihajali na

delo, so pač včasih pospravili, toda že naslednjega dne je bilo vse kot prej. Pri plotu so ležali kupi drv, dalje so stali trije kukurčnjaki, v enem še do polovice vlati, v drugem kocenjè. Nekaj panjev je stalo pod utico. Bogastvo je pač bilo tu, ali nikomur ni prinašalo blagoslova.

Pa sem se motil, če sem mislil, da se ne bo nihče zanimal zame. Dekla, ki se je vračala v kuhinjo, se je tudi zdaj ozrla po meni. Menda je povedala v sobi, zakaj čez čas je prišlo pred vrata neko staro žensko bitje s čudovito čepico na glavi. Ženska je zmetala nekaj drobtin piščancem, ki so se stiskali k steni. Šele nato je opazila mene in me gledala, ko sem držal ribe, ki sem jih imel na paličico nanizane in jih namakal v deževnici.

„Slaba freme“, je rekla.

Govorila je, kakor govorijo vsi tujci naš jezik, zlasti Madžari, ki ne delajo nikakih razlik v spolih. Tudi izgovarjava ji je bila okorna in trda.

„Slabo“, sem pritrnil. „Le da bi prenehal dež.“

Potem je gledala po dvorišču in klicala kure, ki so se stiskale pod kukurčnjake, pa jih je močil dež. Šele potem se je obrnila spet do mene.

„Ali imate daleč domov?“ Povedal sem ji, kam.

„V P—?“ je ponovila.

„Da.“

Tudi zdaj je pomolčala. To je delala menda po vsakem odgovoru, vpraševala v presledkih in kakor bi potem premišljala o tem, kar je zvedela.

„Niste vi I. —?“

„Sem —.“

Po enako dolgem premoru kot prej je nadaljevala:

„Spominjam se. Moj sin mi je pravil o vas. Vse mi je povedal. Tudi vas je povabil k nam, pa niste prišli —.“

Nekaj sem se izgovarjal, česar pa menda ni razumela. Tudi ni več vpraševala ničesar, temveč se je obrnila in tiho odšla nazaj v sobo, ne da bi se še zmenila zame.

Malo sem se ironično nasmehnil, ko sem pomislil, da se to bitje še zanima za svet, da se je zanimalo celo zame, kakor mi je povedal njen sin.

Do takrat se še nisem srečal z njo in sem jo poznal edino po tem, kar so mi kmetje pravili o njej. Naši kmetje ne spadajo pod tisti okoliš, vendar poznajo večino ljudi v vsem tem okraju in mnogo vedo povedati zlasti o vsaki važnejši osebi.

Bila je to nekoč visoka, lepa ženska. Svojega moža je menda zaničevala vse življenje, dasi se nista kregala. Toda gospoda se menda ne kregajo med sabo, če se ne razumejo. On je bil pač gozdar in se je vse dni otepal s kmeti kot kmetje z živino. Le da ti pazijo nanjo, dočim on nanje ni mnogo pazil. — Ona je bila pa iz visoke rodbine sicer obubožanih grofov, že na pol pomeščanjenih, vendar se je čutila nad njim, ki ni mogel izkazati visokega rodu. Kako, da ga je vendarle vzela, je težko reči. Po njihovi pameti se je poročila ž njim zaradi denarja (in ker je bila še kruha lačna). Kakorkoli, vzela ga je. Toda do poroke je prišlo prav po romantični poti. Živeli so v glavnem mestu. Njeni dve sestri sta bili že poročeni, sicer ne z grofi, vendar zelo ugodno, ona pa je bila najmlajša in priznana lepotica. Oficirji so jo neprestano oblegali in okoli nje so se pletle afere. — Njen poznejši mož je šel vsako leto enkrat v glavno mesto in ob taki priliki se je nekoč srečal z njo. No, on ni bil vajej ponašanja in se je prvi trenutek zaljubil v njo ter jo prosil za roko. Zaradi nje se je celo dvakrat dvobojeval, kar je srečno preстал in nekoliko prestrašil družbo okoli nje, ker so padali v boju z njim najboljši borilci. In tako je nekega dne prišla z njim. — Vendar je bilo njeno življenje nekoliko zagrenjeno. Ne da bi ji česa manjkalo, celo družbo je našla, in to visoko družbo po gradovih, kamor je imela vedno dostop. Mož ji je redil dva belca ter imel kočijaža samo zaradi nje. In kdaj pa kdaj je v pomladni ali v poletni popoldan, ko je aristokracija prišla v provinco, drdrala lepa, bleščeča kočija po prostrani cesti med zelenimi njivami v jug ali na sever. In kočijaž je sedel spredaj visoko kot kip, oblečen v pisano elegantno livrejo s svetlimi zaponkami.

Še med vojno je tako potovala. Pravili so, da je imela polno ljubezenskih zgodb. In celo, da sin ni bil možev. Tega otroka — edinega — je imela v poznih letih in ga je dala v šolo v glavno mesto in se vsako leto enkrat peljala k njemu. Mož je seveda bil doma in se otepal s težaki, ki so mu pa vendar množili bogastvo. Pozimi je on na primer že ob osmih prihajal iz gozda, ves blaten in moker, dočim je ona šele proti poldnevu vstajala in si urejala toaleto. Še če je kdo prišel v obiske, ga ni bilo doma. Zgodilo pa se je, da je včasih zašel v vas in popival z uglednejšimi kmeti po dva dni, ne da bi bil šel domov. Po vojni žena ni hodila nikamor več, vendar ga ni nehala zaničevati, dasi to njega ni vznemirjalo. — A kakorkoli, nekega dne so ga našli v gozdu mrtvega. Sprva so osumili kmete zlasti ker so hodili roparsko streljat v njegov gozd, in jih prijeli. Orožniki so jih vodili v trume povezane in jih pretepali. Komisija pa je dognala, da se je sam ustrelil. Vzrok smrti pa je ostal neznan. Morda bi bila ona vedela kaj povedati, toda njena usta so

molčala, še njegovega imena niso izpregovorila. — Malo prej se je bil vrnil sin, ki je takoj nadaljeval kot gozdar po očetu. Ona od tedaj ni zapustila gozda.

Vse to so pravili seveda kmetje. Koliko je res, ostane vendarle svetu prikrito, ker ni nikogar, ki bi potrdil.

Ko sem se tedaj srečal z njo, je bila to ženska kakih šestdesetih let, s starikavim, utrujenim obrazom, ki ni bogvekaj pričal o nekdanji lepoti. Oblečena je bila kakor so oblečene po mestih še stare dame, ki so igrale nekoč visoko vlogo, od česar pa ni ostalo drugega kot neka posebnost v obleki in v obnašanju, za nas skoro smešna. Življenje je šlo mimo njih in je v zatonu. Tu, daleč od sveta, zaprta v samoto, kamor redko zaide človeška noga, tu nemoteno sanja o nekdanjih dneh, medtem ko je šel čas naprej.

V tem me je presenetila dekla, ki mi je prišla povedat, da „milostljiva želijo“, naj pridem k njim v sobo.

„V sobo —“, sem pomislil.

„Da —.“

„Pa sem moker.“

„Milostljiva želijo.“ S tem je menda hotela povedati, da se mora zgoditi, kar „milostljiva“ želi. Naposled ne vem, kaj me je gnalo, da bi jo videl od bliže. Morda radovednost, ko sem bil tolikanj slišal o njej; kakor gre človek z zanimanjem gledat kakšen zgodovinski spomenik iz preteklosti, do katerega nima ne sovraštva ne ljubezni, ker je brez moči, ker je pač samo spomenik.

Dekla mi je odprla vrata in me spustila v sobo.

V sobi je bil mrak, deloma od oblačnega neba in zaradi gozda, ki je segal skoraj do oken, ki so bila vrhu tega zagrnjena s težkimi dragocenimi zavesami.

Priklonil sem se, dasi nje same nisem opazil v somraku; šele potem sem dognal, da sem se priklonil v pravo smer.

Sedela je ob strani v naslanjaču, ne da bi se ganila, in me gledala. Opazovala me je molče, ne da bi izpregovorila besedo. Njene oči so bile žive in jasne. In že tedaj sem pomislil, da so te oči bile morda nekoč v resnici mikavne; in zdaj, ko je umiralo telo, oči vendar niso hotele umreti.

Prav tedaj, ko se mi je pričelo zdeti njeno obnašanje prisiljeno, prav tedaj je izpregovorila, kakor bi vedela, kdaj je čas, da izpregovori. Ta čas je bil natančno preračunan.

„Sedite!“

Vem, da so njene oči pazile na vsako mojo kretnjo, ko sem sedal. Vse njeno vedenje je bilo podobno dobro naštudirani vlogi iz kakšne igre tik pred pokretnim momentom, ko se bo dejanje sprožilo in ga je treba zadržati.

Mimobežno sem premotril sobo samo s kratkim pogledom. Vse je bilo okusno in bogato opremljeno, celo omara s knjigami je stala ob strani. Pohišstvo po starem okusu z baročnim pečatom. — Z istim pogledom pa sem se ozrl tudi po njej. Zdaj sem ji videl jasneje v obraz, pa prav tedaj je izpregovorila:

„Vi poznate mojega sina?“

„Slučajno, kolikor je mogoče ob takih prilikah spoznati človeka in kolikor so mi drugi povedali o njem.“

„Ujel vas je, ko ste lovili ribe na našem. To je vendar grofovsko. Lahko bi vas bil prijavil —.“

„No,“ sem dejal, „s tem me ne bi preveč prestrašil.“

Na to ni odgovorila, temveč je molčala spet primeren čas.

„Zakaj niste prišli, ko vas je povabil?“ Njene oči so počivale na meni, ne vprašujoče, temveč mirno, kot bi opazovale.

„Ne hodim rad po obiskih.“

„Bali ste se mene“, je dejala mirno, ne da bi se ji kakšna poteza na obrazu izpremenila, in nadaljevala z malce drugačnim glasom: „K nam prihajajo večkrat kakšne družbe, k njemu seveda, ker jaz sama ne grem med nje. Pozimi so na lovu, poleti se pa kopljejo v reki. — Včasih sem še šla kam, ali zdaj že cela leta ne hodim nikamor. Saj pa tudi ni nikogar. Grofi so se umeknili. Židje so ostali samo po mestih?! In nova gospoda je prišla, sami parastje*. — Vi ste tudi kmet?“

„Da“, sem pritrdil.

„Seveda“, je pohitela. „Saj ste iz vasi. Tod itak ni drugega. No — prej je bilo drugače in je v naši domovini še zdaj tako. — Ali veste, zakaj sem vas povabila k sebi? — Saj so vam menda pravili, da nikogar ne sprejemam?“

„Da —. Vaš sprejem bi si sicer nekoliko razlagal —.“

Videla je, da oklevam, vendar je čakala. Ne vem, ali me je tedaj obšla jeza ali sovraštvo do nje.

„V večjem mestu si človek ogleda živalski vrt, kjer so zveri zaprte; tu na deželi tega ni in smo mi zanimivi dovolj, da si nas visok človek ogleda —. Taki divjaki, na pol inteligentni, na pol kmetje —.“

* Parast (madž.) = kmet.

Njen obraz je ostal miren kakor prej in nisem vedel, ali igra ali je taka v resnici. Tudi se mi je zdelo nesmiselno, da bi igrala.

„Ugajalo mi je,“ je rekla, „da niste prišli, ko vas je povabil —. Kogar povabi, vsakdo rad pride. — Jaz pa sovražim te ljudi. Roko mi poljubljajo s cmufkanjem in se klanjajo. Neki učitelj na priliko se čudovito priklanja. Toliko se prikloni, da bi padel, če se istočasno ne bi tudi nazaj upognil. In neka dama se mi je zadnjič obesila pod roko. Moj Bog, pomislite, kakor bi imela svojo staro mater pri sebi. — In v tej družbi je moj sin. Docela se je že pokmetil. In celo poročiti se misli. Neko učiteljico bo vzel. Lepo vas prosim —! — Pa ga imam vendarle rada. Tak divjak je, sam pravi, da je glog, divji cvetoči glog. — Drugo leto mislim z njim preko meje za nekaj dni. Sestri sem že pisala. Tam ga dostojno poročim. Moj oče je bil vendar grof, visoko ugleden človek; mož res da ni bil tak, vendar se mu ne more očitati, da je bil kdaj parast niti on niti njegovi predniki. — Res da je bil vedno med težaki in je prinašal neprestano tisti neprijetni duh v sobo, vendar se je držal visoko nad njimi in so ga spoštljivo pozdravljali. Kmet se je — na priliko — moral tri korake pred njim ustaviti, kadar je prišel prosit drv ali trave.

„Smrdiš!“ je dejal kateremu. „Kaj si delal doma?“

„Danes sem oral —.“

„Pa včeraj?“

„Včeraj? Gnojnico sem vozil —!“

„In tak pride predme! Domov pojdi, hitro, okoplji se in umij spodobno. Za teden dni pa spet lahko prideš!“

On je znal s kmeti ravnati in so ga spoštovali. Vidite, to je tako potrebno. Nihče si ni upal skrivaj vreči polena na kola v travo, on ga je našel. Kmetje bi vse odnesli. — Ampak, moj sin ni tak. Nič dostojanstvenega nima na sebi. S kmeti popiva. Povabijo ga v gorice in se vozi z njimi v koleslju. Kmetje nimajo posebnega strahu pred njim, v roke jim sega. Ampak, ne mislite, da se je pokmetil. O — v svojem bistvu je aristokrat. Kri se ne izpreminja tako hitro. To je sicer res, da ste vi odpravili aristokracijo, zato pa ste brezpomembni. In vendar smo mi svet, mi imamo kulturo, tisočletno. Ne mislite, da se ne razumem na stvari, moj oče nas je dal izobraziti. Zato sem tudi poslala svojega sina v glavno mesto. Ne, v njem ni umrla naša kri, on je plemenitaš, visokega rodu —.“

Prenehala je. Njene oči so še bolj oživele in je gledala nekam mimo mene. Potem je poklicala deklo.

„Prinesi nama kavo“, je naročila.

„Mojega sinu ni danes“, je nadaljevala. „Šel je na upraviteljstvo in ga včasih ni po dva dni. Tam ga poznajo in spoštujejo v družbi. Res da je sicer nekoč napravil neki škandal in celo vpričo grofice, vendar ni prišel ob milost. No — je pač mlad človek. Njegov oče — moj mož — je bil prav tak. Marsikaj si je upal, a njega ni smel nihče razžaliti. Tako ga je poklical na dvoboj. A — to je bil nekoč vse drugačen svet —.“

Dekla nama je servirala kavo s priučeno gesto, z gesto lakaja, ki je pozabil tisto, kar je bil nekoč, in se zdaj samemu sebi zdi imeniten.

Potem se je priklonila in šla.

Nekaj časa sva molčala. Naposled pa je stara zopet začela:

„Povejte,“ je dejala, „vi me poznate že od prej?“

Tega njenega vprašanja nisem pričakoval in me je zmedlo. Sedel sem vendar pred njo kot kmet — parast. Nikakih interesov nisem imel do nje in bi se ji prav tako lahko zaničljivo nasmehnil, kot se je trenutek pozneje ona meni. Da, prav tako bi se lahko; in se vendar nisem. Iz bojazni se nisem, iz spoštovanja, ponarejenega spoštovanja. Iz bojazni, ki so mi jo morda vtisnila stoletja, in iz spoštovanja, da sedi pred mano nekaj mogočnega, nekaj velikega, pred čemer so se spoštljivo odkrivala stoletja. Sedel sem ponižno pred njo in sem se zavedal te ponižnosti.

„Slišal sem pripovedovati o vas —.“

Ta odgovor se mi je že tedaj zdel neprimeren, kmečki. Kakor bi se pogrezal, zapletal v neke zanke, da bom ostal nazadnje smešen in da bom poražen odhajal.

„Kdo vam je pravil o meni?“

„Kmetje.“

„Kmetje?“

Našobila je zaničljivo ustna, česar doslej nisem bil opazil. Mislim, da po tem odgovoru nisem bil prav nič več zanimiv. Sedel sem uničen in sem komaj čakal, da odidem, da je ne bom gledal. Nikoli več se ne bova srečala.

In zakaj vse to? Zato, ker je bila ona nekoč grofica, aristokratinja. In če je moj oče ali ded videl njeno kočijo na cesti, se je spoštljivo odkril. In jaz — jaz sem podedoval to bojazen in spoštovanje.

„Kmetje“, je ponovila. Ali ste že doživeli kdaj škandal, polom v družbi, ki so vam ju starši tako pa tako naslikali? Vi pa komaj zinete in že ste zinili nerodnost. Čutite, kako se pod vami zamajejo tla, istočasno pa vidite pred očmi polje ali kar si bodi, ko že hitite od kraja svoje nesreče. Hitite in mahate z rokami. Niste žalostni zato, ker veste: nikoli več se ne srečamo.

Zdi se mi pa, da sem se še tisti trenutek zavedel.

„Da“, sem pritrnil. „Kmetje vedo o mnogočem pripovedovati.“

„In kaj so rekli o meni?“

Še trenutek prej bi me bilo to vprašanje zmedlo in vem, da ji ne bi bil ničesar povedal. Zdaj sem vendarle pripovedoval neke manj pomembne važnosti. Saj pa ne morete človeku, ki sedi pred vami, povedati vsega, kar ste kdaj slišali o njem. Poslušala je mirno in ko sem končal, je vprašala:

„Samo to?“

„Da —.“

„Lažete“, mi je dejala mirno. „Vse morate povedati. Tudi ono drugo, kar ste zamolčali.“

Mislim, da sem zelo zardel. Zdelo se mi je kot človeku, ki so ga zalotili pri prvem grehu. Samo ta edini greh je mislil napraviti, pa so ga že pri tem ujeli.

Odkod pa sem nenadoma dobil pogum, neko samozavest, ne vem. Vem samo, da me je obšlo, da ji povem vse, kar sem slišal; neka strast me je navdala: ko ji bom tako pravil o njenem življenju; in bo ona ostala mirna; morda pa se razsrdi. Rad bi jo videl, da bi planila, da bi me odgnala. Šel bi z zavestjo, da jo poznam, in ona bi se neprestano zavedala prav istega.

In začel sem ji pripovedovati, sprva še z neko negotovostjo, pa čimdalje določneje. O vsem njenem prejšnjem življenju, o možu, o življenju tu v gozdu in pozneje, ko se je vozila na obiske. Sleherno podrobnost, ki sem se je spomnil, sem ji povedal, ne da bi kaj zamolčal. Pripovedoval sem dolgo, sicer brez poudarka, vendar z gotovostjo, da je vse res, z zavestjo, da čuti, da ni okoli nje tistega nimba, ki bi jo branil.

Sedela je v naslanjaču mirno in negibno, komaj prsi so se ji dvigale enakomerno. Njene oči so bile zapičene vame, kot bi hotele paziti, če govorim o vsem, kar sem slišal. Poslušala je, kot bi ji pravil zanimivo zgodbo, ki je še ni slišala, ali pa bi ji pravil o osebi, ki jo dobro pozna, pa je ni videla že dolga leta. — Morda je sanjala o preteklosti? Dvoim. Sanjala je itak lahko vse dni, zaprta v to samoto. Njen spomin še ni opešal. Neki interes je vendar morala imeti na vsem tem. Naposled ni bila radovedna, kaj govore kmetje o njej. Kmetje niso bili vključeni v krog ljudi.

Njene oči niso trenile. In ko je nastajal v sobi mrak, so še bolj žarele in se mi je zdelo, da se je v njih zrcalilo razkošno življenje nekdanjosti,

ko je telo postajalo okorelo; samo te oči ne morejo umreti, kakor da hočejo izreči vsemu svetu svoje veliko zaničevanje.

Ko sem končal, je še obsedela tako nekaj časa. V sobi je bil pokoj. Od zunaj ni več prihajalo šumljanje dežja, samo hlapec je nekaj na glas govoril, v sobo je udarjal samo zvok.

Dvignil sem se, da bi šel. Tudi ona se je zganila in vstala. Njen obraz je bil kot prej, ko sem prišel v sobo, ničesar ni bilo razbrati na njem.

„Odhajate?“

„Šel bom“, sem dejal. „Zdi se mi, da je dež ponehal.“

„Prav“, je pokimala.

Zahvalil sem se ji, da me je sprejela in mi postregla. Poslušala je kot bi bila radovedna.

„Imate daleč?“ je vprašala.

„Daleč. Skoraj dve uri in večer bo.“

„Še kdaj pridete na obisk? Moj sin vas pričakuje in tudi družba povprašuje po vas.“

„Mislim, da me ne bo —“, sem odvrnil počasi. Morda je razumela, da sem ji hotel povedati, da se nikoli več ne srečava. Morda ji je bilo prav tako, mogoče je to celo želela. Ni tega storila iz bojazni, ker vem za njeno življenje. To je ostalo zame slej ko prej prikrito in neznano. O tem so mi pravili samo kmetje, ona ga ni ne zanikala in ne mu pritrdila.

Vem, da je bilo še mnogo drugega, kar pa je hranila zase, kar nekoč z njo umre, ne da bi kdo vsaj malo slutil za vse tisto.

Ko sem se priklonil, je stala ravno in me samo s pogledom spremljala. Stala je kot kip, kot misel, ki že zdavnaj več ne živi.

Dež je ponehal. Na zapadu se je nebo zjasnilo in prav tedaj je zahajalo solnce, kar sem v gozdu dognal samo po žarkih, ki so prodirali skozi listje. Kaplje deževnice, ki se je nabrala na drevju, so padale na travo. Sicer pa je bil v gozdu pokoj.

Daleč od gozda, že na cesti, sem se ustavil za trenutek, kakor bi se hotel oddahniti. Na levo je bila ravnina, daleč, skoraj do obzorja. Malo drevja je bilo tam videti, nekaj jagnedov. Tam je bila vas. Njive so bile zelene, sveže, travniki mehki, s cvetjem potreseni. — Na desni pa je bil gozd, teman in molčeč. Pomislil sem na svoje srečanje. Naposled ni bilo nič posebnega v tem. In vendar se mi je zdelo, da sem srečal tisoč let staro življenje, življenje, ki je zdaj v zatonu kakor solnce, ki se je sklonilo do ravnine. Nekoč je bilo to življenje mlado, polno razkošja; pa ga je čas prehitel. Zato se je umaknilo v gozd, v samoto, da živi tam kot spomin, da sanja odmaknjeno svetu.

Nad ravnino se je razprostrla široka mavrica. Segala je od ene strani poljane do druge, kakor bi trosila na zemljo blagoslov.

In jaz sem se napotil daleč v vas, ki je pod mavrico snivala, in zdelo se mi je, kot bi šel pod visokim obokom. In bil sem vesel, kakor da sem se rešil nečesa težkega.

Da —, videl sem življenje v zatonu, življenje, ki je tisoč let zasenčevalo vso pokrajino; zdaj je uvelo, poleg njega pa poganja novo, vse lepše in bujnejše, vse bolj mogočno, zakopano v zemljo in gledajoče v solnce na visokem nebu.

DUH VOJNE

V L A D I M I R B A R T O L

Istočasno z „Veliko pustolovščino“ sem lansko jesen kot nekak njen protiutež napisal „Zgodbo o ciankaliju in bombah“, pogovor s svojim starim kumpanom Sardanapalom, ki je pa iz nekih posebnih razlogov nisem mogel priobčiti. Po glavi mi je rojilo še veliko drugih stvari. Toda neobjavljena snov je z naraščajočo močjo vrtala v meni, vsi lepi načrti so se ob tem rijočem krtu klavrno razpršili in nazadnje je ostal en sam nepremagljiv postulat: zadevo moraš vreči v javnost tako ali tako. Nastala je moja prva drama.

Pri tem sem se spomnil pred letom dni napisanega sestavka „Pisma o človeku iz nove dežele“, o katerem je dejal prijatelj, da je dokument ali moje lastne blaznosti ali blaznosti dobe, v kateri živimo, kritik pa, ko sem jo čital pred literarnim forumom, da je ponesrečen poskus ali posrečen nesmisel. Spis ni izšel in zašel sem v peklenko zagato glede življenjskih prilik. Vanj sem bil namreč položil veliko truda in časa. Ker pa vem, da je treba vztrajati na enkrat osvojeni postojanki, sem nadaljeval z drugim delom, ko da se ni nič zgodilo. Stvar sem si siloma iztrgal iz misli, toda vrag se je moral zagozditi nekje zunaj območja moje zavesti, zakaj od časa do časa so v moji notranjosti pritajeno zazveneli znani glasovi.

Ko so to zimo Japonci udrli v Mandžurijo, se je v meni nenadoma vzdramil stari nemir. Bilo mi je, ko da so se prebudili temni instinkti, ki sem jih bil občutil doslej le kot nekakšno podzemsko bobnenje, v ušesih mi je brnelo, ko da čujem v daljavi korakanje celih armad. Konflikt na Vzhodu se je napel in počil pred Šangajem kakor gnojni čvor. Hlastno sem požiral poročila z bojišča. Zmerom bolj sem strmel. Zakaj zdelo se mi je, da čitam poglavje iz „Pisma o človeku iz nove